

A MŰVÉSZET REHABILITÁLÁSA

Sokáig nem fogjuk elfelejteni azt a meghökkenést, amit éreztünk annakidején, a Szovjetunió képzőművészeinek, különösen az idősebb Geraszimovnak jugoszláviai, noviszádi kiállításán. Szó nélkül és ijedten álldogáltunk az óriás vásznak előtt és zavartan pislogtunk egymás felé. Hát ez volna az az új művészet amiről azt mondják, hogy tetszik nekünk, s amiről mi is azt mondjuk, hogy tetszik másoknak? Emlékszem: merev arcú és testű fiatal leányok esetlenül szaladgáltak a víz partján és ez volt Geraszimov „Tavasza”-a. Egy fiatalember leugrott a toronyból (valójában lehetetlen volt megállapítani, hogy zuhan-e, vagy repül) és ez volt Geraszimov „Első repülő”-je. Aztán az erősen retusált Sztálin-fénykép...

Emlékszem hogyan szöktünk meg egymásután attól a feladattól, hogy Geraszimov művészetéről, az új szovjetművészetéről beszéljünk a kollektívák egyes csoportjai előtt. Bihaly-Merin, akit Beográdból hívtak ezt az „új” művészeti irányt ismertetni úgy oldotta meg kellemetlen feladatát, hogy a görög-római művészetéről beszélt félórát és még perceket sem a szovjet „realistákról”.

Lényegében nagy kiábrándulást jelentett ez a kiállítás és sokunkban már akkor tudatosodni kezdett, hogy nem minden jó, nem minden szép, amit az ukázok jónak és szépnek parancsolnak. A művészetnek nem lehet parancsolni.

Budapesti újságban beszámolót olvasok egy képkiállításról. Ezeket írja a „Népszava”:

„...örömmel üdvözölhetjük Benedek Jenő „Drága Rákosi elvtárs jelentjük” című alkotását. A nagyméretű olajfestmény azt a jelenetet ábrázolja, amikor egy üzem dolgozói levelet írnak Rákosi elvtársnak vállalásuk teljesítéséről... kellemetlen és nem indokolt például a nyomasztó sötét színhangulat, amely eluralkodik a nagyméretű képen. A másik hiányosság az arckifejezések bizonyos természetellessége — egy-egy mosolynak szánt arcmozdulat akaratlanul fintorrá merevül...”

A kritikus, úgylátszik, éppen abban a hangulatban volt, mint mi a Geraszimov-kiállításon. Örömmel üdvözli a... ugyan mit üdvözöl örömmel? A nyomasztó sötét színhangulatot? A fintorrá merevült mosolyt?

„Vince Gergely és Bokor Miklós Rákosi elvtárs harcos életének egy-egy korai epizódját dolgozzák fel...” Remek tanulmányok! — mondja a kritikus. „Rákosi Zoltán szénrajza „Rákosi elvtárs 1912-ben” az előbb említetteknel jóval igényesebb és művészi ábrázolásmódja is frissebb, közvetlenebb. Témájánál fogva jelentős mű!”

Dudás Jenő is „mai” témát rajzol. Képen „...a tszcs (termelő-szövetkezeti-csoport) egyetlen tehene búsan fordul be az ajtón...” Szabó Vladimir „... valamiféle romantikus elvágyódást fejez ki a mi korunkból...”

Látnunk sem kell ezt a kiállítást, hogy elképzeljük a magyarországi kényszeredett új geraszimovokat, akik kénytelenek a „témájuknál fogva jelentős” műveket alkotni; kénytelenek, mert a vevő (hivatal, gyár, tszcs) éppen úgy a Rákosi, mint a kritikus is: Rákosi és a modell is: Rákosi.

„Hiszen ő a párt!” — írta Rákosiról Máté György a „Magyar Írók Szövetségének folyóiratában” (Csillag) és azt is írta, hogy „irodalmunkon a sor, hogy többet merítsen (Rákosi) műveinek tárházából. És, hogy ábrázolja a nagyszerű hőst, akiről írni az alkotó legszebb feladata — Rákosi elvtársat magát...” (Csillag, 1952. március.)

És mert ember a művész, az író is, aki lakik, eszik és öltözködik és mert a házigazda is Rákosi és a vendéglős is és a textilgyáros is — a művész és az író fényképezi, festi és írja „Rákosi elvtársat magát”, a csecsemő Rákosit, a hús éveset, a jelentéseket fogadót, a harcost és a szónokot: mindig Rákosit, csak Rákosit — hiszen ő a párt és a párt az ország és Rákosi a magyarság...

Furcsa ez épen akkor, amikor már — és milyen kevéssel a halála után! — már elkezdődött a sztálini önszemlélet alapos revíziója.

A „kritika” még így sem tudja leplezni az „új” magyar művészet és irodalom teljes csődjét és a művészek „nyomasztó színhangulatokkal”, „egyetlen tehénnékkkel”, „fintorrrá merevült mosolyokkal” igyekeznek kifejezni „romantikus elvágyódásukat”.

Vagy — hallgatnak. Mert nem minden magyar költő tud ilyen örök-szép sorokat zengeni a türelmes papíron:

Költő vagyok s te, hengerész,
sokan vagyunk mi csak e g é s z :
bányász, vasas,
mert a célunk mind ugyanaz.

Vészi Endre írta ezeket az örök-szép sorokat a hengerészről. Kár érte, mert Vészi Endre írt már — verseket is. Lám, a Szécsi Margit versében már akad némi „nyomasztó színhangulat”:

Azt mondom — hogy szabotálták béréd.
Bizony, hozzánk sok alj-nép ömölt.
De ha nem versz karmaikra láncot,
ott vihognak majd szíved fölött.
Nem írom ki nevüket e dalban,
silány lelkük nem érdemli meg,
de névtelen véssz te is, te gyáva —
nem érdemled a vasas nevet.

(Csillag, 1952. május)

Lukács Imre „Csillagfények” című versében már témájánál fogva is jelentős művet alkotott. A költő a kislányával beszélget:

Késő van már, elfáradt a kislány,
kezem fogja s hazafelé ballag.
„Ugy-e apu, Rákosi elvtársunk
adta nekünk, övé is a csillag?”

„Igen, lányom, tőle kaptunk mindent...”
Gondolkozik s megszólal: „Meglássad
édes apu, elmegyek én hozzá
s megcsókolom Rákosi elvtársat...”

És így gügyög hozzá a néha tehetségesnek látszó Gereblyés László:
Bennünket bátorít, melenget
és földet óv, mint kisdedet!
S jutalmazón a hú szerelmet,
sugárba vonja népemet.

De a költő még akkor is igazat szól néha, ha — Sztálin-díjas. Aczél Tamás — bár nem ez volt a célja — im így leplezi le a Rákosi-munkásmozgalmat s egyben költészetét és művészetét is:

„...s miként aszfalt kövein a gyom
növekedett a munkásmozgalom.“

A gyom, persze, giz-gazt jelent.

A beismerések korát éljük. Moszkva már beismerte, hogy a nagy sztálini korszak „meg nem engedett eszközökkel“ kényszerítette vallo- másra politikai ellenfeit. Néhány nappal később arról beszél egy másik Pravda-vezércikk, hogy a szovjet tudományos munkában is bajok vannak, hogy protekció révén lettek „tudósok“ a szovjet tudósok. Eljön az idő és úgylátszik hamar jön el, hogy revideálják majd a Sztálin és Kossuth-díjakat is és megállapítják, hogy a művészeti iparban is hem- zseg a protekciós.

Időnként (és véletlenül) mindez már most is kiderül. Olvasom például a Népszavában, hogy Kovács József, a budapesti Ganz-gyár géplakatos a kapta „az ország legjobb autogénhegesztője“ címet. És ez nem egyedülálló eset, hiszen például Ujvári István gyalus lett az ország második legjobb géplakatos. Nem vagyok szakember, de annyit tudok, hogy a gyalus éppen úgy nem géplakatos, mint ahogy a géplakatos sem autogénhegesztő. És ha ennyit ér egy a Kohó és gépipari minisztérium által adományozott hivatalosnak tekinthető jutalmazás, akkor talán a Sztálin-díj, a Kossuth-díj is ilyen alapokon adományozódik. Így lett Sztálin-díjas például Aczél Tamás...

Egyébként — március 15-én Illyés Gyula és Gábor Andor kaptak Kossuth-díjat.

Illyés Gyulát, akit sokan tartanak a magyarság legnagyobb élő írójának, sokáig nem tudta a megfelelő fiókba helyezni a „szocialista realizmus“. Nem is olyan régen, ötvenedik születése napján még azt olvastam róla a Szabad Népben, hogy Illyés nem tekinthető a dolgozó magyar tömegek igazi költőjének. Igaz, akkortájt Illyés még így írt:

Veri a sors a magyart, dühösen
vagdalkozik.

Egyet nem üt le testéről sosem,
a láncait.

És ezt is ő írta:

Magyar és magyar és magyar,
magyar, magyar akarok lenni,
leverten, megverten: magyar,
míg leköpheti minden senki.

És ezt is:

Apáim és anyáim népe,
úgy változz hogy ne változz mégse.

Akárhogy híjják az urat:
a bitorlót, ne hagyd magad!

Ezeket a sorokat — valamennyit — Illyés a „felszabadulás“ után írta, valamint ezt a négy sort is:

Adhatsz tetőt, tündöklőt a fényben
és hatalmat s dicsőséget nékem,
nem pompázni, de pusztulni tettel,
ha népemből szál magam kivettél.

Most megkapta mégis a „tetőt” — harmincezer forintot. És... hadd olvassuk rá saját sorait:

Nem hősi sor: vén asszonyoknak átka
telne be rajtam. Nem az értelem
gyarapodna, hanem a förtelem.

Nem tüzláng nyelne el, hanem kloáka!

A másik harmincezer forintot Gábor Andor kapta, de nem az élő Gábor Andor, hanem a halott. Életében Gábor sohasem kapott semilyen díjat és halála után megállapíthatjuk róla azt is, hogy bár hosszú éveken át élt Moszkvában, sohasem írt Sztálin-verset, sohasem írt Rákosi-verset.

Gergely Sándor mesélte annakidején, hogy amíg ő és a többiek Moszkva és a Szojetunió mutogatnivalóit látogatták, Gábor Andor és Balázs Béla kis kávéházakban, kis kocsmákban üldögéltek és Magyarországról, Budapestről beszélgettek, sóhajtoztak, álmodoztak. Ezért, persze, nem jár Kossuth-díj.

Nézzük az „új” szobrászokat.

Feltűnő a mozgásmotívumok gazdagsága a szobrászati alkotásokban, — mondja Pogány Ö. Gábor. „A legsikerültebb művek közé tartozik Rákosi elvtársat 1919-ben ábrázoló kétméteres szobor, Olcsai Kiss Zoltán műve. Az érzékenyen megmintázott, meghitt hatást keltő szobor a Magyar Tanácsköztársaság fiatal népbiztosának, legendáshírű parancsnokának alakjában a mai Rákosi Mátyást, a szocializmusért folyó harc bölcs és sziklaszilárd irányítóját is szemünk elé idézi. Felemelő és nehéz feladatot hajtott végre Olcsai Kiss Zoltán... Jól fejlődik szobrászatunk, ha már ilyen lelkesítő és összetett feladatokkal is sikeresen próbálkozik...”

Még ezt is írja Pogány Ö. Gábor: „A kisszámú nagyobb kompozíció közül a Kossuth-díjas Bencze Lászlóé a legigényesebb. Gíme: „Rákosi elvtárs beszél 1919-ben a Vérmezőn...”

Csasztuska-témának is jó volna mindez. Igaz, a „csasztuskát” magyarították azóta, most „rigmusok” a neve. De ha egységesek a tartalom és a forma — és egységesek! — akkor a csasztuska — csasztuska maradt, ha rigmusnak hívják is.

A moszkvai orvosbotrány egy pillanatra, úgylátszik, belevilágított a szovjet tudomány, irodalom, művészet (és persze: az államvezetés) borszorkánykonyhájába. Nem az orvosokat leplezték le, nem is Ignyatievet, a biztonságügyi minisztert, hanem Sztálint, a sztálinizmust; a sztálini politikai, tudományos, irodalmi és művészeti módszereket. Kézenfekvő az összefüggés Acél Tamás Sztálin-díja és — mondjuk — a Rajk-féle botrányper között. „Meg nem engedett módszerekkel” kényszerítik ki (nem mondhatjuk még, hogy: „kényszerítették”) a vádlottak, frók, költők szobrászok vallomásait.

Rehabilitálták a moszkvai orvosokat. És az irodalmat, a művészetet mikor szándékoznak rehabilitálni?

Gál László